

Innowacje społeczne w teorii i praktyce

Beata Skubiak

Uniwersytet Szczeciński, Polska

Streszczenie

W pierwszej części artykułu autor wyjaśnia podejście do innowacji społecznych. Przegląd literatury w tym zakresie pozwala stwierdzić, że mamy do czynienia z dwiema szkołami myślenia: pierwsza opiera się na ujęciu funkcjonalnym, w którym innowacje społeczne postrzegane są jako kreatywne rozwiązania problemów społecznych, w drugiej innowacje społeczne to działania, które mają na celu przekształcanie relacji społecznych, które leżą u podstaw problemów społecznych. W drugiej części artykułu omówione zostały innowacje społeczne w ujęciu funkcjonalnym, na przykładzie podejmowanych działań edukacyjnych w pracy z dziećmi i młodzieżą zagrożoną niedostosowaniem społecznym oraz osobami bezrobotnymi.

Słowa kluczowe: innowacje społeczne, ekonomia społeczna

Wstęp

Ekonomia społeczna nie jest zjawiskiem nowym. Jednak w ciągu ostatnich kilku dekad nastąpiło ponowne nią zainteresowanie, zwłaszcza w odniesieniu do kryzysu zatrudnienia oraz zmian interwencji państwa. Ekonomia społeczna ma tendencję do odgrywania coraz większej roli w rozwiązywaniu nowych problemów społecznych z pionierskimi pomysłami, zwłaszcza w dziedzinie usług publicznych. Jest zatem ważne, aby lepiej zrozumieć jej innowacyjną funkcję. Ostatni kryzys jest nie tylko związany z koniunkturą, ale unaoczniał się w czasie jako okres wielkiej mutacji w odniesieniu do modelu rozwoju: kryzys pracy i zatrudnienia, kryzys państwa, kryzys finansowy, światowy kryzys gospodarczy, kryzys ekologiczny itd. Mutacja ta charakteryzuje się wzrostem nierówności, wykluczenia społecznego, biedą.

W pierwszej części artykułu autor wyjaśnia podejście do innowacji społecznych. Przegląd literatury w tym zakresie pozwala stwierdzić, że mamy do czynienia z dwiema szkołami myślenia: pierwsza opiera się na ujęciu funkcjonalnym, w którym innowacje społeczne postrzegane są jako kreatywne rozwiązania problemów społecznych, w drugiej innowacje społeczne to działania, które mają na celu przekształcanie relacji społecznych, które leżą u podstaw problemów społecznych.

W drugiej części artykułu omówione zostaną innowacje społeczne w ujęciu funkcjonalnym, na przykładzie podejmowanych działań edukacyjnych w pracy z dziećmi i młodzieżą zagrożoną niedostosowaniem społecznym oraz osobami bezrobotnymi.

1. Pojęcie innowacji społecznych

Innowacje są częścią teorii ekonomii (Le Bas 2004). O ich wpływie na wydajność pracy pisał Smith (1776), na poziom zatrudnienia i płac — Ricardo (1821), na podział pracy, cykle gospodarcze i kryzys — Marx (1906). Według niektórych autorów, obecny okres charakteryzuje się „ciągłą innowacją”, zwłaszcza w zakresie dostarczania usług zbiorowych, takich jak np. usługi edukacyjne, społeczne i zdrowotne (Cros 2002). Wszystkie naukowe i technologiczne innowacje ponosi komponent społeczny *ex ante* (kolektywny charakter wynalazku) lub *ex post* (dyfuzja wynalazków poprzez kontakty lub skutki uboczne). Innowacjom organizacyjnym i instytucjonalnym towarzyszą także techno-innowacje logiczne: nowe sposoby zarządzania, nowy podział pracy, nowe zasady gry, itd.

Jednak na pojęcie „innowacji społecznych” można również spojrzeć z punktu widzenia aktorów społecznych. Ruchy społeczne inicjują wiele innowacji społecznych (Zald 2004), które odpowiadają na nowe potrzeby i nowe aspiracje powstające w społeczeństwie (Lévesque 2007). W tym zakresie można zidentyfikować co najmniej dwa główne podejścia do innowacji społecznych. Pierwsze podejście polega na rozwiązywaniu głównych problemów społecznych, na podstawie inicjatyw przedsiębiorczych, które kładą nacisk na filantropię, indywidualną odpowiedzialność oraz ograniczoną rolę państwa. Jednym z przejawów tego podejścia jest liczba organizacji non-profit (NGO), które rozwijają działalność gospodarczą celem wspierania ich misji społecznej (Dees 1998) lub działania zaliczane do społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR).

Drugie podejście kładzie większy nacisk na zbiorowy charakter procesów i produktów innowacji społecznych. Zauważa się bowiem, że innowacje społeczne krok po kroku prowadzą do zmiany, a mianowicie do transformacji stosunków społecznych, które leżą u podstaw społecznych problemów (Lévesque 2007). W tym przypadku systemy mikro często są podstawą do eksperymentowania z nowymi rozwiązaniami. Nowe normy, wartości i przepisy pochodzą z relacji pomiędzy czołowymi podmiotami społecznymi, jak również z lokalnych eksperymentów, które rozciągają się na całe społeczeństwo. Innowacje społeczne są nie tylko odpowiedzią na specyficzne potrzeby, ale również kreują zmiany społeczne, nową wizję, nowy sposób postrzegania i definiowania problemów, a także rozwiązania tych problemów.

Dziś nie wystarczy chcieć rozwiązywać problemy społeczne — ważne jest, by umieć to robić sprawnie, szybko i „sprytnie”. Wykorzystując możliwie najlepsze środki, znajdując połączenia, których nikt wcześniej nie znalazł, zastanawiając się, jak ten sam problem można rozwiązać lepiej, niż zrobili to poprzednicy, a istniejące — choć skuteczne — rozwiązania zastępować jeszcze skuteczniejszymi. To właśnie, w dużym uproszczeniu, kryje się za pojęciem innowacji społecznych — chodzi po prostu o poszukiwanie jeszcze lepszych, nowatorskich sposobów na naprawę choćby małego wycinka rzeczywistości.

2. Innowacje społeczne w praktyce

W oparciu o przytoczone powyżej definicje można uznać, że innowacje społeczne mogą odegrać znaczącą rolę w rozwiązywaniu kluczowych problemów społecznych. Warto zatem propagować dobre praktyki w tym zakresie. Do ciekawych inicjatyw o charakterze innowacji społecznych zaliczyć można działania podejmowane wobec osób bezrobotnych przez Towarzystwo Wspierania Inicjatyw Kulturalno-Społecznych TWIKS¹ oraz Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Ryszewku — niepubliczną placówkę oświatową².

Standardowe działania urzędów pracy mające na celu aktywizację zawodową osób bezrobotnych polegają na organizowaniu szkoleń, np. operatorów wózków widłowych, prawo jazdy, czy kasy fiskalne. W raporcie nt. współpracy przedsiębiorców z powiatowymi urzędami pracy wskazano na trzy główne problemy w tym zakresie: motywacja potencjalnych kandydatów kierowanych przez PUP w ramach pośrednictwa pracy, niespełnione potrzeby wsparcia w ramach programów aktywizujących oraz powiązana z nimi jakość i efektywność kontaktów przedsiębiorców z pracownikami PUP. Poważnym problemem pośrednictwa pracy PUP, sygnalizowanym przez pracodawców, jest to, że proponowani kandydaci do pracy są mało zmotywowani, często też nie posiadają adekwatnego doświadczenia na dane stanowisko pracy.³

Stowarzyszenie TWIKS w pracy z osobami bezrobotnymi zaproponowało kompleksowe, interdyscyplinarne podejście. Realizując projekt „Sięgnij po pracę — aktywizacja zawodowa i społeczna kluczem do sukcesu”⁴ (docelowa grupa uczestników liczyła 30 osób, w tym 17 kobiet i 13 mężczyzn)

1. Zob. <http://www.twiks.pl/>.

2. Zob. <http://mosryszewko.pl/>.

3. Zob. Działalność powiatowych urzędów pracy w kontekście potrzeb pracodawców. Raport z badań pracodawców, opracowany przez M. Frączka, J. Górniaka, M. Jelonek, K. Keler, S. Krupnika, N. Laurisza, S. Mazura i B. Worek. Obserwatorium Regionalnych Rynków Pracy Pracodawców Rzeczypospolitej Polskiej, Kraków-Warszawa, 2010.

4. Projekt był realizowany w okresie 01.01.2013 – 31.08.2014 dzięki funduszom europejskim w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytetu VII, Działania 7.2 Przeciwdziałanie wykluczeniu i wzmocnienie sektora ekonomii społecznej i Podziałania 7.2.1. Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

zaproponowane działania oparte zostały o kompleksowe połączenie zajęć psychoedukacyjnych z warsztatami komputerowymi, szkoleniami rozwijającymi kompetencje kluczowe oraz stażami zawodowymi, a także wsparciem szeregu specjalistów indywidualnych. Celem projektu była aktywizacja społeczna i zawodowa oraz podjęcie zatrudnienia przez osoby objęte wsparciem. Za innowację w omawianym projekcie uznać należy interdyscyplinarne podejście w aktywizacji osób bezrobotnych oraz wprowadzenie do pracy z osobami bezrobotnymi zajęć z psychoedukacji oraz metod outdoorowych. Zajęcia psychoedukacyjne pozwalają rozwijać kompetencje interpersonalne, a więc to z czym często młody człowiek ma trudności u progu dorosłości: pewność siebie i świadomość swojej wartości, samodyscyplinę i automotywację, kreatywność, asertywność, komunikację interpersonalną, doradztwo zawodowe grupowe, techniki aktywnego poszukiwania pracy.

Rezultaty projektu są następujące: 30 osób zakończyło udział w projekcie, 30 osób zakończyło udział w warsztatach psychoedukacyjnych, 28 osób zakończyło udział w szkoleniach podwyższających kwalifikacje, 28 osób przystąpiło do staży, a 23 osoby zdobyły pełne czteromiesięczne doświadczenie zawodowe podczas stażu, 30 osób zwiększyło swoje umiejętności poruszania się po rynku pracy. Już w trakcie realizacji działań projektowych 6 osób znalazło pracę, kolejnych 8 osób podjęło zatrudnienie po zakończeniu staży, z czego 4 osoby w firmach, gdzie odbywali staż. Ponadto 2 osoby kontynuowało staż w ramach środków PUP w dotychczasowych miejscach pracy.

Proces poszukiwania staży dla uczestników rozpoczął się od chwili zakończenia przez nich zajęć psychoedukacyjnych. Podczas indywidualnych zajęć z doradcami zawodowymi i psychologami/coachem klarował się obraz każdego uczestnika z osobna. Biorąc pod uwagę predyspozycje zawodowe i społeczne, można było zaproponować uczestnikom pożądany dla nich kierunek kształcenia zawodowego a następnie miejsca stażu. Uczestnicy korzystali z pomocy doradców podczas wyszukiwania miejsc staży, niekiedy korzystali z podanych przez specjalistów adresów do potencjalnego pracodawcy, ale w większości przypadków, uczestnicy samodzielnie starali się o staże. Wysyłali swoje CV, kontaktowali się z pracodawcami, odbywali liczne rozmowy kwalifikacyjne aż do czasu podpisania umowy o staż. Podczas staży, uczestnicy byli traktowani jak pełnoetatowi pracownicy, bo na prośbę zespołu projektowego pracodawcy próbowali przedstawić swoim podopiecznym obraz prawdziwego życia zawodowego. Było to trudne doświadczenie ponieważ okazało się, że wymogi zakładu pracy, z tym czego nauczyli się w szkole są różne. Była to najlepsza lekcja, jaką mogli uczestnicy projektu wynieść ze staży. W wyniku odpowiednio przygotowanych staży i ścisłej współpracy między Stowarzyszeniem a pracodawcą uczestnicy projektu potrafili dokładnie określić swoje deficyty i podjąć właściwe działania celem ich eliminacji. Nowe doświadczenie okazało się dla uczestników milowym krokiem w dorosłe życie. Była to także szansa na naukę gospodarowania własnymi środkami finansowymi. Część osób zrozumiała co znaczy samodzielne utrzymanie, płacenie rachunków, kupowanie żywności itp.

Ważną informacją uzyskaną w wyniku realizacji projektu było to, że w dokumentach aplikacyjnych o pracę bezrobotni skupiali się jedynie na swoich słabych stronach. Dopiero zajęcia outdoorowe pozwoliły im na odkrycie swoich potencjałów takich jak: kreatywność, zdolność, komunikatywność, odnajdywanie się w różnych nietypowych sytuacjach, czyli tych cech, które są współcześnie poszukiwane przez pracodawców (Budnikowski i inni 2012). Przedsiębiorcy, którzy uczestniczyli w projekcie zauważyli, że prowadząc rozmowę rekrutacyjną lepiej jest rozmawiać otwarcie i szczerze z młodym człowiekiem aniżeli używać szablonowych pytań, bo tylko podczas dyskusji poznać można swojego przyszłego pracownika. Młody człowiek to nie zaprogramowany robot, który mając doświadczenia z poprzedniej pracy powie podczas rozmowy to, co chce usłyszeć jego pracodawca, byle by się sprzedać. Warto szukać w nim świeżości, docenić ją i wykorzystać, nie wyczerpując jej zapasów. Zaproponowane przez stowarzyszenie TWIKS metody pracy i ich efekty przełożyły się na wysokie oceny stażystów przez pracodawców. W skali 1–6 pracodawcy przyznali następujące oceny:

- dyscyplina pracy: 5,5
- zaangażowanie: 5,1
- umiejętność pracy w zespole: 5,0
- samodzielność: 5,0
- przygotowanie merytoryczne do realizacji obowiązków: 4,8

- realizacja powierzonych zadań: 4,8
- poczynione postępy: 4,9.

Współcześnie wysoka jakość edukacji przyczynia się do niwelowania dysproporcji rozwojowych i dochodowych. Wysoka jakość edukacji nie może być rozumiana jedynie jako wysoki wskaźnik transferu wiedzy, ale przede wszystkim rozwijanie kompetencji niezbędnych do samodzielnego rozwoju i umiejętności pozyskiwania wiedzy z dostępnych powszechnie źródeł. Obecny system funkcjonowania placówek oświatowych w Polsce wzmacnia edukację rozumianą wyłącznie jako transfer wiedzy, tym samym osiąganie wysokich wyników w testach wiedzy z poszczególnych dziedzin. W edukacji zyskiem jest wyposażenie ucznia w wiedzę, kompetencje społeczne, rozwój emocjonalny a tym samym postawy, które pomogą odnieść sukces ekonomiczny i obywatelski późniejszym absolwentom. Koncentracja placówek oświatowych na wynikach testów powoduje stratę dla ucznia, a co za tym idzie dla społeczności, a w dalszej perspektywie dla całej gospodarki.

Aktualnie nie ma w Polsce obowiązkowego programu dla uczniów, który by kompleksowo i w wyważony sposób rozwijał zestaw umiejętności poznawczych, społecznych i emocjonalnych, aby mogły odnieść sukces we współczesnym życiu. Właśnie taki zestaw umiejętności został też szeroko omówiony podczas konferencji OECD 15 marca 2015 w Paryżu. Raport „Skills for Social Progress. The Power of Social and Emotional Skills” przedstawia dowody na wpływ umiejętności społecznych i emocjonalnych w zakresie edukacji, rynku pracy oraz skutków społecznych, opisuje praktyki edukacyjne, które pomagają wspierać te umiejętności, stanowi też przegląd krajowych polityk i programów, które odnoszą się do poprawy umiejętności społecznych i emocjonalnych.

Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Ryszewku w pracy z młodzieżą zagrożoną niedostosowaniem społecznym wykorzystuje *outdoor education*. Jest to metoda pracy, która pozwala kształtować umiejętności interpersonalne, budować poczucie własnej wartości oraz uczy, jak działać w grupie i z grupą. Zajęcia edukacyjne typu *outdoor* opierają się na doświadczeniu oraz dążeniu do celu poprzez realizację określonych zadań, ściśle związanych z przebywaniem człowieka w środowisku naturalnym. Metoda *outdoor education* pozwala w znacznym stopniu wyzwolić proces samodoskonalenia, umożliwia pracę nad sobą, swoimi granicami i barierami. Na podstawie badań ewaluacyjnych przeprowadzonych w Ośrodku w wyniku realizacji zajęć outdoorowych trwających trzy miesiące młodzież nabyła umiejętności pracy w grupie (15,3%), poznała siłę wiary we własne możliwości (15,3%), zrozumiała jak ważną rolę odgrywa zaufanie (15,0%), odpowiedzialność (14,7%), kreatywne myślenie (14,3%) i skuteczna komunikacja (12,7%). Wyniki ewaluacji potwierdziły, że najczęściej przyjemności sprawiają młodym ludziom te aktywności, które stanowią wyzwanie, wiążą się z podejmowaniem ryzyka i dają poczucie uczenia się nowych umiejętności. Zdecydowana większość ankietowanych (90,6%) wyraziła opinię, że zdobyta wiedza i umiejętności są przydatne w ich życiu codziennym.⁵

Rola umiejętności społecznych w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego jest oczywista, zwłaszcza gdy coraz częściej mówi się o kryzysie zaufania, braku autorytetów, indywidualizacji życia społecznego. Wykorzystanie metod outdoorowych w uczeniu i wychowywaniu pozwala wprowadzić nową jakość w system norm i wartości społecznych. Otwarcie się na innowacyjne metody uczenia i wychowania pozwala na skuteczne niwelowanie negatywnych postaw społecznych.

Podsumowanie

Dotychczasowe modele wzrostu nie sprawdzają się i nie są dostosowane do współczesnego społeczeństwa. Innowacyjność społeczna traktowana jako aspekt przedsiębiorczości społecznej uznawana była za uzupełnienie tradycyjnej gospodarki rynkowej. Teraz jednak Komisja Europejska uznała, że ów tradycyjny, oparty tylko na rynku i stymulacji wzrostu model rozwoju, wyczerpał się. Innowacje społeczne mają stać się nie tyle uzupełnieniem, ile treścią poszukiwania nowych ścieżek rozwoju dla Europy. Innowacje społeczne to nowe, a czasem nawet eksperymentalne sposoby na rozwiązywanie realnie istniejących problemów społecznych i tym samym polepszanie jakości życia. Eksperymentalny charakter innowacji społecznych polega na tym, że łączą się one z dużym

5. Na podstawie materiałów pozyskanych z MOS Ryszewko.

ryzykiem i trudno jest przewidzieć wszystkie skutki wprowadzanych rozwiązań. Innowacyjność nie oznacza, że pomysły muszą być całkiem nowe, jednak muszą być nowatorskie dla danego obszaru czy społeczności — mogą łączyć w sobie już istniejące rozwiązania w taki sposób, w jaki nikt tego jeszcze nie zrobił, albo przenosić rozwiązania z jednej dziedziny do innej, wydawałoby się całkiem odległej. Innowacje społeczne muszą być skrojone na miarę danej społeczności, specyfika lokalna nie pozwala na przenoszenie gotowych modeli i zwykle kopiowanie rozwiązań. Jednak otwartość na dzielenie się pomysłami i doświadczeniami jak najbardziej wpisuje się w ideę innowacji społecznych. Innowacje społeczne są nie tylko tworzone dla ludzi, ale też przez nich, społeczny jest cały proces powstawania innowacji. Pobudzenie do działania nowych grup społecznych (np. wcześniej marginalizowanych) poprawia świadomość możliwości wpływu na otoczenie i zdolność społeczeństwa do działania, powstają nowe relacje i role społeczne.

W perspektywie budżetowej 2014–2020 innowacje społeczne znalazły się w rozporządzeniach dotyczących funduszy strukturalnych — zarówno Europejskiego Funduszu Społecznego jak i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Programy wspierające innowacje społeczne to m.in. Program na rzecz Zatrudnienia i Innowacji Społecznych łączący trzy dotychczasowe programy Progress, EURES i Europejski Mechanizm Mikrofinansowy Progress, program URBACT czy Horyzont 2020.

Literatura

- BUDNIKOWSKI A., DABROWSKI D., GĄSIOR U., MACIOŁ S. (2012): *Pracodawcy o poszukiwanych kompetencjach i kwalifikacjach absolwentów uczelni — wyniki badania*. www.e-mentor.edu.pl, SGH w Warszawie, [dostęp: 2016.02.02], [a:] <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/46/id/946>.
- CROS F. (2002): *L'innovation en education et en formation: topiques et enjeux*. [w:] N. Alter (red.): *Les logiques de l'innovation. Approche pluridisciplinaire*, Economics Papers from University Paris Dauphine, Paris, Paris Dauphine University.
- DEES J.G. (1998): *Enterprising Nonprofits*. „Harvard Business Review”, nr 76 (1), s. 54–67.
- LE BAS C. (2004): *L'innovation dans la théorie économique*. „Les Cahiers français (Bulletin)” (323), s. 36–41.
- LÉVESQUE B. (2007): *L'innovation dans le développement économique et le développement social*. [w:] J.-L. Klein i D. Harrisson (red.): *L'innovation sociale. Émergence et effets sur la transformation des sociétés*, Innovation sociale, Quebec, Presses de l'Université du Quebec.
- MARX K. (1906): *Capital: a Critique of Political Economy. Vol. 2. The Process of Circulation of Capital*. E. Untermann (tłum.), Chicago, C.H. Kerr & Company.
- RICARDO D. (1821): *On the Principles of Political Economy and Taxation*. London, John Murray.
- Skills for Social Progress. The Power of Social and Emotional Skills*. (2015), OECD Skills Studies, Paris, OECD.
- SMITH A. (1776): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London, Printed for W. Strahan; and T. Cadell.
- ZALD M.N. (2004): *Making Change. Why does the social sector need social movements?* „Stanford Social Innovation Review”, nr 2 (1), s. 25–34.